

Ong poukazuje na to, že Huntingtona a výňatky z jeho teorie používají ve svůj prospěch nejen nacionalisté Západu, ale i političtí vůdci zbytku světa. I pro ně je lákavé budovat svou vedoucí pozici na kolbišti civilizací, pokud (ještě) ne v rovině ekonomického primu, tak alespoň na úrovni historické dominance. A pak že sociální vědec nemůže ovlivnit podobu světa (s. 213).

Dostalo se mi do rukou jedinečné dílo z oblasti nadnárodnostních studií, občanství i studie kulturní dynamiky. Přestože kultura a kulturní determinismus hrají v díle Aihwy Ong důležitou roli, nechybí autorce v průběhu celého textu značná reflexivita termínu „kultura“, jakož i jeho nahlížení perspektivou dvojí hermeneutiky. Tato snaha a počínání je výstižně shrnuta v závěrečném poselství knihy, které zde uvádím ve volném překladu: „V době, kdy se stát i nadnárodní kapitál podílí současně na produkci i destrukci vybraných kulturních norem a praktik, bychom si měli vytříbit jistý nomádský způsob myšlení, jenž by nám umožnil vystoupit z dané modernity a tím si i ponechat skepticismus související s kulturní logikou podílející se na utváření a přetváření našeho světa“ (s. 244).

Literatura

Huntington, S. P. 1996. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon and Schuster.

Turner, V. 1969. *The Forest Symbols*. London and Ithaca: Cornell University Press.

Rawls, J. 1971. *Theory of Justice*. Cambridge, Mass: Harvard University Press. On-line [cit. 30. 4. 2006]. Dostupný z: <<http://ls.berkeley.edu/dept/anth/ong.html>>

Rogers Brubaker: *Ethnicity without Groups*

Harvard University Press: Cambridge, 2004, 272 s. ISBN 0-674-01539-8.

Anna Garčicová

Nejnovější kniha amerického sociologa Rogerse Brubakera *Ethnicity without Groups* je kompilací osmi článků, které vyšly (některé ve spoluautorství) v rozmezí let 1998 a 2004. Různorodý a členitý obsah propojuje základní témata etnicity, nacionalismu, národa, rasy a s nimi spojené pojmy migrace, asimilace, etnického násilí a národní suverenity. Autor vše podrobuje pečlivé analýze – sociologické, politické, historické, zčásti i psychologické. Sociologicky nejsilnějším momentem knihy je bezpochyby revize základních analytických konceptů, s oblibou používaných jako univerzální nástroje při zkoumání nejen etnických otázek. Brubaker si dovolil zpochybnit takové koncepty jako „identita“ či „skupina“ a poukázal na jejich analytickou nedostatečnost a politickou zneužitelnost. Důraz na zvýšenou obezřetnost a nedůvěřivost při přebírání pojmů a postupů používaných v politice v rámci debat a agitací ohledně otázek etnicity, nacionalismu atd. do sociologické analýzy představuje leitmotiv celé knihy.

Kromě sociologické teorie nabízí kniha i bohatý empirický materiál. Autor v úvodu popisuje postupný přechod od velkorýsých makrosociálních studií imigrace a občanství v Evropě a Americe, v nichž se dovolával „velkých struktur, rozsáhlých procesů a obrovských komparací“, k výzkumu v terénu, především etnografickému. Vedl ho k němu rostoucí nesoulad mezi vybranými teoretickými koncepty, které se snažil aplikovat i v terénu, a výsledky této

empirické práce. V roce 1995 proto zahájil s dalšími kolegy terénní výzkum v etnicky různorodém transylvánském městě Cluj s tím, že základní analytické koncepty podrobí zatěžkávací „každodenní“ zkoušce. Problému národa a národnosti neporozumíme bez toho, aby byly analyzovány i „zdola“, potvrzuje Brubaker slova Erica Hobsbawma (1990). Kapitoly primárně teoretické jsou tak protkány mnoha příklady z praxe, ilustracemi „každodenní etnicity“. A dříve používané analytické a klasifikační koncepty dostávají na frak.

Revize analytických konceptů

Prvním z kritizovaných pojmů je termín „skupina“ jakožto zdánlivě neproblematický, samozřejmě předpokládaný základní koncept používaný nekriticky nejen v psychologii, ale i v politologii, demografii, antropologii. Nekriticky v tom smyslu, že se stal součástí mentálních struktur, zbytněl a je chápán jako odraz, reprezentant reálných struktur existujících ve světě. Brubaker navazuje na Bourdieua, jenž poukazoval na základní tendenci člověka přemýšlet o světě substanciálně. Původně poznávací schémata bytní a stávají se zdánlivou součástí samotných sociálních struktur. Jakákoli diskrepance mezi objektivními a poznávacími strukturami je pak chápána jako nebezpečná, zneklidňuje. Proto je tak těžké překonat zaběhlé způsoby myšlení. Tuto strnulost lze omluvit na úrovni zdravého rozumu. Je například pochopitelné, že běžný sociální aktér uvažuje o etnicitě či etnickém konfliktu implicitně v kategorii etnických skupin. Na politické úrovni je reifikace skupin dokonce náplní práce politických (etnických) agitátorů a míra úspěchu agitace je přímo úměrná síle vytvořené fikce o existenci jednotné skupiny (s. 10).

Sociální vědci by však kategorii skupin, etnických skupin, nejenže neměli přijímat, ale naopak by ji měli dekonstruovat jako do jisté míry mocensky vytvořenou. Brubaker navrhuje analytické postupy, které by umožnily vymanit se z uvažování v rámci reifikovaných skupin (groupism), a shrnuje je do osmi bodů. Ve vztahu k etnicitě doporučuje přestat uvažovat o národnosti, rase, národu jako o entitách, ohraničených skupinách či věcech a navrhuje analyzovat je v relačních, dynamických, procesuálních termínech – a stejně tak uvažovat o skupinách, skupinovosti (groupness). Skupina není objektivně existující entita. Skupina je něco, co se děje, stává, co se ale stát nemusí. Takto chápána umožňuje vysvětlit sociální jevy, jež klasické pojetí skupiny přesahovaly – například neúspěšné národně-politické mobilizace. Dalším bodem při revizi konceptu skupiny je rozlišování mezi skupinami a kategoriemi, respektive otázka jejich správného rozlišování. Budeme-li chápat kategorie jako klasifikační schémata, do nichž zařazujeme sociální jevy, lze je zároveň vnímat jakožto potenciál pro zformování skupin – institucionální, administrativní, ideologickou cestou. Připomíná to vznik Marxových „tříd pro sebe“. Ovšem na rozdíl od Marxe neexistuje u Brubakera žádná historická nutnost vytvoření jednotné skupiny se společnými zájmy. Zkoumání sociálních jevů pomocí kategorií tak umožňuje pracovat s národností, rasou, etnicitou jako s reálně existujícími jevy, ovšem bez nutnosti předpokládat existenci etnických skupin jakožto svěbytných objektivně existujících entit. Jejich formování je až (zadaří-li se) výsledkem dalších faktorů, které souvisejí s dalšími body v Brubakerově výčtu: výsledkem formování skupiny jakožto sociálního, kulturního a politického projektu na politické úrovni používajícího často i dost drsné a drastické prostředky, kterak u jedince vyvolat národní sebeuvědomění a ochotu identifikovat se s něčím takovým, jako je národ či rasa. S tím souvisí další bod, a to rozlišování mezi skupinami a organizacemi. Stát – ministerstva, úředníci, ozbro-

jené složky (včetně organizovaných gangů či teroristických skupin), ale i méně organizované státní složky jako politické strany, tisk, rozhlas, televize často vystupují ve jménu určité etnické skupiny představované jako jednotná entita se společnými zájmy, ač tato skupina reálně vůbec neexistuje. Mocenský aspekt je zde jednoznačný a souvisí s ním nepřímo i poslední důležitý bod reinterpretace pojmu skupina, respektive etnická skupina – pojmenovávání a kódování. Etnické se stává etnickým, až když je tak pojmenováno. Nic není etnickým samo o sobě, ze „své podstaty“. Konflikt se stává etnickým, až když je tak označen a je-li toto označení přijato – vzniká tak opět obrovský prostor pro mocenské působení novinářů, politiků, výzkumníků.

Druhým Brubakerem kritizovaným pojmem je „identita“. Určité momenty této kritiky jsou totožné s kritikou reifikovaných skupin, proto je není třeba detailně rozvádět. Stejně nebo možná ještě více než skupina je i identita klíčovým termínem současných politiků v rámci národnostních agitací – Brubaker opět zdůrazňuje nutnost oddělovat praktické a analytické používání termínů. Stejně jako termín skupina zavání i výraz identita zbytnělostí, reifikací. A stejně nebo možná ještě více než skupina stala se i identita všemocným, vševysvětlujícím nástrojem vědců a sociální vědy jsou jí doslova kontaminovány. Koncept identity je zaklínadlem, analytickým všelékem, čímž sám sebe devaluje (s. 31). Autor nezpochybňuje jeho analytický potenciál, kritizuje však jeho ambivalenci, nejasnost a mnohoznačnost. Pojem identity slouží jako nástroj pro uchopení neinstrumentálního sociálního jednání (sebe-porozumění jakožto hlavní cíl člověka tvoří opozici k instrumentálnímu jednání); pro porozumění fenoménu „stejnosti“ mezi členy skupiny či kategorie; pro označení základního existenciálního vnímání sebe sama, které stojí zato kultivovat a rozvíjet; pro schopnost ztotožnit se s širším celkem, pociťovat něco jako „kolektivní sebezporozumění“, solidaritu; a pro popis postmoderního nestabilního, fragmentovaného vnímání sebe sama. To vše v sobě koncept identity zahrnuje.

Brubaker navrhuje alternativu v podobě rozložení pojmu identity na konkrétnější dílčí koncepty. Nejdůležitější z nich představuje dvojice pojmů „identifikace a kategorizace“ – identifikace nezavání reifikací, jde o pojem popisující aktivní proces neoddělitelný od sociálního života – na rozdíl od identity. Stejně lze vnímat i pojem – či lépe proces – kategorizace, který se v posledních letech stává ústředním místem studií o etnicitě. Brubaker mluví přímo o kognitivním obratu (s. 64). Kategorizace je dynamický mentální kognitivní proces, na analytické úrovni oproštěný od substantiálních pojmů, jako jsou identita či skupina. Na politické a každodenní rovině je však spojen se silnými mocenskými vlivy, jež tyto substantiální pojmy naopak zneužívají. Každodenní kategorizace totiž probíhá v definovaných kategoriích, schématech, která jsou výsledkem politického, ideologického i kulturního působení a jsou sociálním aktérům naordinována jakožto přirozené, odpradávná dané členění univerza. Bourdieův vliv je zde patrný a autor se ho s oblibou dovolává.

Přínos revize analytických konceptů

Brubaker zdůrazňuje, že revize analytických konceptů není samoúčelná či přínosná pouze pro sociologickou teorii. Věřící, že bude mít pozitivní dopady i na empirické a praktické úrovni – a to nejen v oblasti vědy, ale i na politické, novinářské či každodenní úrovni. V jakém směru? Především v tom, že revidované koncepty poskytují silnější ochranu vůči manipulativním a ideologickým mechanismům používaným (státem, politickými vůdci, novináři) v rámci debat, agitací

či návrhů řešení národnostních, rasových a imigračních otázek – tím, že tyto mechanismy odhalují a pojmenovávají. Na vědeckější úrovni potom povedou k opatrnosti vůči zavedeným schématům myšlení a k otevřenější analýze problému etnicity, která je oproštěna od stereotypizovaných postupů, podle Brubakera charakteristických právě používáním konceptů skupiny a identity jakožto zbytných objektivně samostatně existujících entit. Reifikované uvažování o národu, rase, skupinách či identitě je podle jeho názoru málo odolné vůči manipulaci a ideologickému zneužívání.

Téma moci, a to především moci uplatňované v kategorizační rovině, je v recenzované knize všudypřítomné a objevuje se i v kapitolách orientovaných spíše přehledově než kriticky. V úvodu kapitoly o etnickém a nacionalistickém násilí, která je primárně výčtem nejrůznějších studií tohoto tématu, Brubaker vysvětluje nárůst etnického násilí v pozdní moderně – v době po konci studené války – dvěma příčinami: zaprvé oslabením státu jakožto držitele legitimizačních mechanismů při určování, kdy je či není správné použít násilí; zadruhé rozrušením dříve tak jasné a jednoduché hranice mezi levicí a pravicí, jež tvořila osu politických konfliktů od dob francouzské revoluce. Nyní se však formují nové polarizační mechanismy s jinými klasifikačními schématy (s. 89). Téma moci je přítomné i v kapitole o občanském a etnickém nacionalismu, v níž autor ukazuje, kterak dochází k politickému zneužívání této distinkce zdůrazňováním legitimacy vlastního (občanského) nacionalismu a diskreditace cizího (etnického) nacionalismu (s. 134).

Kromě této nedůvěřivé „demaskující“ linie, která odhaluje zdánlivě neutrální kategorizační pojmy jako manipulativní, mocensky konstruované a jejímž rozvíjením pokračuje Brubaker v odkazu mistrů nedůvěry, jako jsou Marx, Nietzsche, Foucault, Bourdieu, nabízí kniha i mnoho dalších rozměrů: zajímavé politologické a historické komparace témat spojených s etnicitou (otázky migrace, asimilace), bezpočet odkazů na nejrůznější díla a autory zabývající se etnicitou, pestré postřehy z terénního výzkumu či bohatý poznámkový aparát. Demaskující, kritický a revizionistický duch však knize dominuje, o čemž svědčí i její název.

Literatura

Hobsbawm, E. 1990. *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge U. P.

Sue Heath, Elisabeth Cleaver: *Young, Free and Single? Twenty-somethings and Household Change*

Palgrave Macmillan: New York, 2004, 256 s. ISBN: 987-14039-01248.

Marcel Tomášek¹

Sue Heath a Elisabeth Cleaver se ve své knize pokusily empiricky přistoupit k prosazující se „destandardizaci“ osobních biografii současných dvacátníků a třicátníků, jejíž zobrazení je dosud spíše doménou generačně zaměřených televizních seriálů a filmů. Obsáhlá studie cha-

¹ Tento text vznikl s podporou MŠMT ČR, výzkumný záměr „Reprodukce a integrace společností“ (MSM0021622408).